

BİR EKİİLİLİ CÜMLE TİPİ ÜZERİNE

Doç.Dr. Mehmet ÖZMEN

Eksilti (Alm. Ellipse; Fr. ellipse; İng. ellipsis; Osm. hazf ü takdir) dilde, en az çaba kuralına bağılı olarak, bir kelimenin, bir kelime grubunun veya bir cümlenin, herhangi bir ögesinin, herhangi bir anlam karışıklığına yol açmayacak şekilde, düşürülmesi, eksiltilmesi olayıdır.

Buna göre eksiltiyi, oluş yerleri bakımından, üç öbekte inceleyebiliriz: 1. Kelimelerde eksilti. 2. Birleşik kelimelerde ve kelime gruplarında eksilti. 3. Cümlelerde eksilti.

1. Kelimelerde eksilti: Bazen, en az çaba kuralına bağılı olarak, kelimenin bir bölümü düşürülebilir: stad (<stadyum), akü (<Fr. accumulateur)(Uç, 268).

2. Birleşik kelimelerde ve kelime gruplarında eksilti: Birleşik kelimelerde ve kelime gruplarında, eksilti söz konusu olunca, genellikle ikinci öge düşürülür ve birinci ögenin kullanımı yaygınlık kazanır. Birleşik kelimelerin kuruluş yapıları da kelime gruplarına dayandığı için, eksilti tipi ve mantığı açısından, kelime grupları ile birleşik kelimeler arasında bir fark yoktur.

• Oto (<otomobil), tel (<telgraf), kahve (<kahvehane), mısır (<Mısır buğdayı), lepiska (<Alm. Leipziger Seide "Leipzig ipeği"), kolonya (<Kolonya suyu), şiş (<şiş kebabı), döner (<döner kebabı) (Uç, 260-261, 271), zeytin dalı (<zeytin ağacı dalı), kızıl (<kızıl hastalığı) (Üçok, 62).

3. Cümlelerde eksilti: Cümlelerdeki eksiltelerde, kelime, birleşik kelime ve kelime gruplarından farklı olarak en az çaba kuralı yanında, başka ihtiyaç ve kaygılar da etkili olur. Ayrıca, cümlede, yerine göre, özne, nesne, dolaylı tümleç, zarf tümleci veya yüklem düşürülebilir.

Biz bu incelememizde, bir önceki cümlenin bir veya birkaç ögesinin, yüklemi düşürülmüş eksiltili cümle gibi kullanılmasıyla oluşturulan eksiltili cümleler üzerinde duracağız. Bu tür eksiltili cümle tipine, pek çok yazarda, az veya çok rastlayabiliyoruz; ancak, bunu en yaygın şekliyle Oktay Akbal'ın eserlerinde ve bu eserler içinde de "Suçumuz İnsan Olmak" romanında gördük. Bu incelememizde, asıl olarak, "Suçumuz İnsan Olmak" romanını ele alamakla birlikte, sınırlı da olsa başka yazarlardan da örnekler vermeyi uygun bulduk.

Bu tip eksiltili cümleler, ilk bakışta, ek fiili düşürülmüş isim cümlesi izlenimi verirler. Cümle açısından incelendiklerinde ise, bu cümlelerin, mantuki olarak, kendisinden önce gelen ilgili cümlelerin öğelerinden birinin veya birkaçının cümle dışına taşınmasıyla oluşmuş eksiltili cümle veya cümleler olduğu, ilgili cümleden alınan unsur veya unsurların, eksiltili cümle yapısı içerisinde verildiği, düşürülen yüklem de, bir önceki cümlelerin yüklemiyle aynı olduğu görülür. Dolayısıyla, ele aldığımız bu cümlelerin tümü, yüklem açısından eksiltili cümledir ve eksiltilen/ düşürülen yüklem de, bir önceki cümlelerin yüklemidir.

Bu tür eksiltili cümlelerde, eksiltili cümleyle bir önceki cümle arasında, anlam bağı kadar, mantuki olarak yapı ilişkisi de vardır. Bunun için, eksiltili cümleleri, önce, anlamca ve mantuki olarak yapıca ilişkili olduğu cümle ile, sonra da, araya bir çift eğik çizgi koyarak, ilgili cümle içerisinde köşeli parantez içine alarak verdik. Bunu yaparken, amacımızın, cümleler arasındaki bağı ve bu tip eksiltili cümlelerin kuruluş tekniğini göstermek olduğunu, yazarların üslubuna müdahale etmek, onu düzeltmek gibi bir düşüncemizin bulunmadığını da belirtelim. Ayrıca, bu eksiltili cümleler, eksiltili cümle olarak değil de asıl cümlelerin bir ögesi olarak kullanılsalardı, cümle kuruluşlarında bir takım ufak değişiklikler de olabilirdi; zira, birinde, anlatılmak istenen, bir cümleyle, diğerinde, yapı olarak biri normal diğeri veya diğerleri eksiltili olmak üzere, iki veya daha fazla cümleyle anlatılmaktadır. Bu bakımdan, eksiltili cümle asıl cümlelerin içerisinde taşınınca, ihtiyaca göre, bazı ek veya kelimeler eklenmekte veya çıkarılmaktadır. Biz, anlatımın daha düzgün olması için eklenmesi veya çıkarılması gereken bu ek veya kelimeleri parantez içine aldık.

Bu tip eksiltili cümleleri, biri asıl cümlelerin herhangi bir ögesinden, diğeri de asıl cümlelerin öğelerinden birinin herhangi bir parçasından oluşanlar olmak üzere iki grup içinde değerlendirmek mümkündür.

I. İlgili Cümlelerin Bir Ögesinin Eksiltili Cümle Haline Getirilmesi:

1. Öznenin veya öznelerden birinin eksiltili cümle haline getirilmesi: Bu tür cümlelerde, bir cümlelerin öznelerinden biri veya birkaçı, söz konusu cümleden sonra getirilmek suretiyle, eksiltili cümle olarak kullanılır. Bu durumda, eksiltili cümle, anlamca da mantuki olarak yapıca da bir önceki cümleyle bağlıdır.

a. Özne veya öznelerin doğrudan doğruya eksiltili cümle haline getirilmesi: Asıl olarak, eksiltili cümle, ilgili cümleden sonra kullanılmakla birlikte, aşağıda verdiğimiz

örneklerin birincisinde olduğu gibi, asıl cümlenin öznesinin, kendisinden önce getirilerek, eksilteli cümle gibi kullanılması da söz konusu olabilmektedir.

İki arkadaş, İkinci Daire'den Ali Rıza Efendi, Köprü'den Rasim Bey. İstanbul'da, Fener'de koltuk bir meyhanede, oturmuş içiyorlar; tatlı tatlı da konuşuyorlardı (MŞE, O, 37).// [İki arkadaş, İkinci Daire'den Ali Rıza Efendi, Köprü'den Rasim Bey], İstanbul'da Fener'de koltuk bir meyhanede, oturmuş içiyorlar; tatlı tatlı da konuşuyorlardı.

Kime kalmış bu dünya. Hepsi gidecek hepsi... Kralı da, milyoneri de. Dünyayı ben yarattım sananlar... Burnu Kaf dağından su içenler... (HT I, 242)// Kime kalmış bu dünya. [Kralı da, milyoneri de, dünyayı ben yarattım sananlar, burnu Kaf dağından su içenler] hepsi gidecek hepsi...

Gelecekte saklı neler neler vardı? Aşkılar, mutluluklar, zenginlikler, yücelikler! (SİO, 21)// Gelecekte saklı [aşkılar, mutluluklar, zenginlikler, yücelikler], (daha) neler neler vardı?

Şimdi karşısına geçip sokağı seyreden bu kadın mıydı o on beş yaşındaki sınıf arkadaşı? Pencereden camı vurup onu çağırın, Nedret'in elindeki romanı görünce yüzünü buruşturup eliyle "Nah sana!" der gibi nanik yapan, o yerinde duramayan, kıpır kıpır kız? (SİO, 21). // [Pencereden camı vurup onu çağırın, Nedret'in elindeki romanı görünce yüzünü buruşturup eliyle "Nah sana!" der gibi nanik yapan, o yerinde duramayan, kıpır kıpır kız] [o on beş yaşındaki sınıf arkadaşı], şimdi karşısına geçip sokağı seyreden bu kadın mıydı?

Hol yemek kokardı. Yatak odaları nem. Hayalsizlik. Uykusuzluk. Aşksızlık (SİO, 32). // Hol yemek, [yatak odaları nem, hayalsizlik, uykusuzluk, aşksızlık] kokardı.

Her şey çamur içindeydi o gün. Elbiseler, patatesler, elmalar, portakallar; satıcının elleri, yüzleri (SİO, 36). // [Elbiseler, patatesler, elmalar, portakallar; satıcının elleri, yüzleri] her şey çamur içindeydi o gün.

Şu cılız esmer kız bile, dedi Nuri, bir delikanlının rüyalarında yer etmiş olmalıdır. Şu şişman kadın, şu işçi kız, şu mağaza satıcısı. Hepsi, hepsi, hepsi... (SİO, 43).// [Şu şişman kadın, şu işçi kız, şu mağaza satıcısı], şu cılız esmer kız bile, dedi Nuri.[hepsi, hepsi, hepsi...] bir delikanlının rüyalarında yer etmiş olmalıdır.

Nasıl tanıştıklarını Nuri de unutmuştu. Nedim de (SİO, 45).// Nasıl tanıştıklarını Nuri de [Nedim de] unutmuştu.

Yalnız o yokluğun ötesinde bir insan vardı. Anlamaların topunun onda bulunduğu, onda birleştiği bir varlık (SİO, 53). // Yalnız o yokluğun ötesinde bir insan, [anlamaların topunun onda bulunduğu, onda birleştiği bir varlık] vardı.

Bunlar Selmin'i güldürecek şeylerdi. Yakınlarının karikatürleri, fıkralar, anılar, duygulu izlenimler (SİO, 62-63).// [Yakınlarının karikatürleri, fıkralar, anılar, duygulu izlenimler], bunlar, Selmin'i güldürecek şeylerdi.

Hep kendisi vardı. Hep kendisinin bitmez, tükenmez sorunları, dertleri (SİO, 74).// Hep kendisi, [hep kendisinin bitmez, tükenmez sorunları, dertleri] vardı.

Belliydi onun da hayatından memnun olmadığı. Mutluluğu tatmadığı. Kendisine karşı bir yakınlık, bir ilgi duyduğu (SİO, 76).// Belliydi onun da hayatından memnun olmadığı, [mutluluğu tatmadığı, kendisine karşı bir yakınlık, bir ilgi duyduğu].

Bir ölgünlük çöküyordu içine. Bir uyuşukluk (SİO, 100). // Bir ölgünlük [bir uyuşukluk] çöküyordu içine.

Genç kadınları deli eden bütün o çeşit çeşit zenginlikler dolup taşıyordu. Papuçlar, çoraplar, çamaşırlar (SİO, 130).// Genç kadınları deli eden bütün o çeşit çeşit zenginlikler [papuçlar, çoraplar, çamaşırlar] dolup taşıyordu.

Nuri bir yabancı değildi. Hem neydi ettikleri kötülük? Dostluklarındaki çirkin yön? (SİO, 131)// Nuri bir yabancı değildi. Hem neydi ettikleri kötülük [dostluklarındaki çirkin yön]?

Geri geri gidiyordu adımları. İstekleri hayalleri de (SİO, 137). // Geri geri gidiyordu adımları, [istikleri hayalleri de].

Gözünün önüne Ankara'da bir mutfak penceresinde gördüğü o yabancı geliyordu. O yabancı üzerine kurduğu hayaller. Hep uzaktan seyrettiği bir kişi (SİO, 143).// Gözünün önüne Ankara'da bir mutfak penceresinde gördüğü o yabancı [o yabancı üzerine kurduğu hayaller, hep uzaktan seyrettiği bir kişi] geliyordu.

Beş dakika, on dakika geçti. Yarım saat (SİO, 144). // Beş dakika, on dakika [yarım saat] geçti.

Tıpkı onun gibiydi. Hoyratlığı, aceleciliği, kabalığı (SİO, 144).// [Hoyratlığı, aceleciliği, kabalığı] tıpkı onun gibiydi.

b. Özne veya öznelerin, bazı ilavelerle eksiltile cümle haline getirilmesi: Bu tür eksiltile cümlelerde, asıl cümleden alınan özne, eksiltile cümle haline getirilirken bazı ilaveler yapılmıştır.

Özgür düşünce, bağımsız düşünce, adalete dayanan düşünce, haklı düşünce, yapıcı düşünce, sağlam düşünce, tutarlı düşünce! Bunlar romanlarda, şiirlerde varsa vardır (SB, ŞC, 47).// [Özgür düşünce, bağımsız düşünce, adalete dayanan düşünce, haklı düşünce, yapıcı düşünce, sağlam düşünce, tutarlı düşünce] (bunlar) romanlarda, şiirlerde varsa vardır.

Radyoda bir caz vardı. Külüstür bir radyo cazı (SİO, 43).// Radyoda (bir caz) şır kürk [ipekli çamaşırlar, yeni oda takımları] alacaktı.

Nuri de ona kendi aşkını anlatmıştı. Her akşam Taksim tramvay durağında, uzaktan, karşıdan görmek için beklediği o kumral kızı (SİO, 45). // Nuri de ona kendi aşkını, [her akşam Taksim tramvay durağında, uzaktan, karşıdan görmek için beklediği o kumral kızı] anlatmıştı.

Sonra uzun uzun anlatacaktı. Gecelerce gizli gizli penceresine bakışlarını, onu görmek için kapısının önünden geçişlerini, çarşıda pazarda rastlamak umuduyla dolaşıp duruşlarını, hepsini (SİO, 51). // Sonra, [gecelerce gizli gizli penceresine bakışlarını, onu görmek için kapısının önünden geçişlerini, çarşıda pazarda rastlamak umuduyla dolaşıp duruşlarını, hepsini], uzun uzun anlatacaktı.

Soluk almasını duyuyordu. Ara sıra iç çekişini (SİO, 62). // Soluk almasını [ara sıra iç çekişini] duyuyordu.

Nuri Nedret'in kocasını en yakın bir dostu kadar yakından tanıyordu. Nedret de, Nuri'nin karısını (SİO, 99) //Nuri Nedret'in kocasını, [Nedret de, Nuri'nin karısını] en yakın bir dostu kadar yakından tanıyordu.

Ankara'daki bodrumla çatı katını hatırlamışlardı ikisi de. Yakan güneşi, acı acı rutubet kokusunu. Öldürücü sıcaklığı ve soğuşu (SİO, 125).// Ankara'daki bodrumla çatı katını [yakan güneşi, acı acı rutubet kokusunu, öldürücü sıcaklığı ve soğuşu] hatırlamışlardı ikisi de.

b. Belirtili nesnenin, belirtme durumu eki düşürüldükten sonra, eksiltile cümle olarak kullanılması.

Birden her şeyi anlamıştım. Bütün o komşudan geliyor sandığım hafif kişnemeler, evi saran gübre kokusu, akşamları bahçede beni o kadar korkutan üst katın pencerelerinde gördüğüm hayalet çehre... (AHT, YY, 119)// Birden, [bütün o komşudan geliyor sandığım hafif kişnemeler(i), evi saran gübre kokusu(nu), akşamları bahçede beni o kadar korkutan üst katın pencerelerinde gördüğüm hayalet çehre(yi)...] her şeyi anlamıştım.

Yolda hep o küçük mutfağı, yeşil önlüklü sarışını düşündü. Daireye kadar... O çatık yüzlü odacı, o şef, o sıska daktilo kız, şişko daire müdürü. Bir yığın evrak. Gelenler gidenler. Dairenin tozlu, uyuşuk, insanın içinde aydınlık umut ne varsa, hepsini karartan havası (SİO, 7).// Yolda hep o küçük mutfağı, yeşil önlüklü sarışını [o çatık yüzlü odacı (yı), o şef(i), o sıska daktilo kız(ı), şişko daire müdürü (nü), bir yığın evrak(ı), gelenler(i) gidenler (i), dairenin tozlu, uyuşuk, insanın içinde aydınlık umut ne varsa, hepsini karartan havası (nı)] düşündü.

Aylardır bu anları ister bilerek, ister bilmeyerek düşünmüşlerdi. Bir ev içi, mutluluk, renk, sevinç, musiki... (SİO, 56) // Aylardır bu anları [bir ev içi(ni), mutluluğ(u), reng(i), sevinc(i), musiki(yi)] ister bilerek, ister bilmeyerek düşünmüşlerdi.

3. Dolaylı tümlecin veya dolaylı tümleçlerden birinin eksiltili cümle haline getirilmesi: Asıl cümleden sonra kullanılan dolaylı tümleç veya tümleçler, yüklemi düşürülmüş eksiltili cümle veya cümleler durumundadır. Oluşturulan bu eksiltili cümleler, anlamca ve mantıki olarak yapıcı bir önceki cümleye bağlıdır.

a. Dolaylı tümlecin doğrudan doğruya eksiltili cümle haline getirilmesi:

Eh, elmasım, herkes evinde! Allah rahatlık versin otursun, ben de bizim evde (MŞO, O, 39). // [Eh, elmasım, herkes evinde] Allah rahatlık versin otursun, ben de bizim evde.

Sesinin tonunda erkeğini koruyan bir dişi şefkati vardı. Sade sesinin tonunda değil, havasında, şahsiyetinde de..(HT I, 224).// Sesinin tonunda [sade sesinin tonunda değil, havasında, şahsiyetinde de] erkeğini koruyan bir dişi şefkati vardı.

Bugün, yarın, emindi onun evine gideceğine. Belki de şimdiye kadar çoktan gittiğine. Bütün bunların onun için ne üzüntü, ne de endişe verici şeyler olduğuna (SİO, 26). // Bugün, yarın, emindi onun evine gideceğine, [belki de şimdiye kadar çoktan gittiğine, bütün bunların onun için ne üzüntü, ne de endişe verici şeyler olduğuna].

Çok söz vardı konuşacak, dertleşecek. İkisinde de (SİO, 48). // [İkisinde de] çok söz vardı konuşacak, dertleşecek.

Bir gece de birlikte kalmışlardı. Boğaziçi'nde bir dost evinde (SİO, 50).// Bir gece de [Boğaziçi'nde bir dost evinde] birlikte kalmışlardı.

Belki de İstanbul'da sık sık karşılaşmışlardı. Sokakta, tramvayda, sinemada (SİO, 70). Belki de İstanbul'da [sokakta, tramvayda, sinemada] sık sık karşılaşmışlardı.

Şimdi o bir bodrum katına değil, bir kıyıya inmeliydi. Ada'da ya da Boğaz'da (SİO, 75). Şimdi o bir bodrum katına değil, [Ada'da ya da Boğaz'da] bir kıyıya inmeliydi.

İlk o gün kendilerinden bahsettiler. Gelecekten, halden, hayattan (SİO, 123). //İlk o gün kendilerinden [gelecekten, halden, hayattan] bahsettiler.

Şu vücuda sahip olmalı. Şu kımıldayan ellere, titreşen dudaklara... (SİO, 127) // Şu vücuda [şu kımıldayan ellere, titreşen dudaklara] sahip olmalı.

Ne edip etmeli Nedret'i o eve götürmeliydi. Ya da başka bir yere (SİO, 128). // Ne edip etmeli Nedret'i o eve [ya da başka bir yere] götürmeliydi.

Kimseye açmadı bunu. Hele Sevim'e hiç (SİO, 138). // Kimseye [hele Sevim'e hiç] açmadı bunu.

b. Bazı eklemelerle eksiltili cümle haline getirilen dolaylı tümleçler: Bu eksiltili cümleler asıl cümlenin içerisinde kullanıldıkları takdirde, yapılan eklemelerin kaldırılması, anlatım bakımından gereklidir.

Çaresiz eve dönecekti. O rutubet ve mutfak kokan eve (SİO, 55). // Çaresiz (eve) [o rutubet ve mutfak kokan eve] dönecekti.

c. Dolaylı tümlecin, eki düşürüldükten sonra eksiltili cümle haline getirilmesi.

Küçük bir güneş kayığına benziyordu. Gecelerine ve gündüzlerine o kadar aydınlık taşıyan bir kayık... (AHT, YY, 125) // [Gecelerine ve gündüzlerine o kadar aydınlık taşıyan bir kayığ(a)] küçük bir güneş kayığına benziyordu.

5. Zarf tümlecinin veya zarf tümleçlerinden birinin eksiltili cümle haline getirilmesi: Diğer eksiltili cümle örneklerinde olduğu gibi, bu cümleler de, asıl cümlenin zarf tümlecinin veya zarf tümleçlerinin eksiltili cümle haline getirilmesiyle oluşturulurlar.

a. Bir zarf tümlecinin doğrudan doğruya eksiltili cümle olarak kullanılması:

- Onlar hancıya gelmişler. Askerden garazları varmış, öç almak için... (MŞE, O, 45). // - Onlar [öç almak için] hancıya gelmişler. Askerden garazları varmış.

"Ama siz söyleyin, nasıl mektup yazabilirdim. Hele Askeri Tıbbiye meselesini de duyduktan sonra?" (HT I, 227) // Ama siz söyleyin, [hele Askeri Tıbbiye meselesini de duyduktan sonra] nasıl mektup yazabilirdim?"

Bütün bu inkılaplar, zahmetler, ümitler, sonunda bir kaç yeni erkek veya kadın isminin değişmesine yaramıştı. Tıpkı Meşrutiyet senelerinde olduğu gibi... (AHT, YY, 99) // Bütün bu inkılaplar, zahmetler, ümitler, [tıpkı Meşrutiyet senelerinde olduğu gibi] sonunda bir kaç yeni erkek veya kadın isminin değişmesine yaramıştı.

Ayıp değil ya, ben Aslardan oldum bittim hoşlanmam. Belki kendim hiç bir zaman As olmadığım, As olamayacağım için (HT I, 249). // Ayıp değil ya, ben [belki kendim hiç bir zaman As olmadığım, As olamayacağım için] Aslardan oldum bittim hoşlanmam.

Ne var ki, ben iyi bir şiir gördüm mü başımı çeviririm. Etkisinde kalmamak için (SB, ŞC, 37). // Ne var ki, ben iyi bir şiir gördüm mü [etkisinde kalmamak için] başımı çeviririm.

Uykuyu ozanlar ve filozoflar hiç sevmez.

Düşünceyi sevdikleri için (SB, ŞC, 50).// [Düşünceyi sevdikleri için] uykuyu, ozanlar ve filozoflar hiç sevmez.

Onun için bize düşen şey, Dağlarca'ya bir güzel teşekkür edip bu işi sürdürmeye bakmaktır. Hem de hiç vakit yitirmeden (SB, ŞC, 60).// Onun için bize düşen şey, [hem de hiç vakit yitirmeden] Dağlarca'ya bir güzel teşekkür edip bu işi sürdürmeye bakmaktır.

Bir an dosyanın üzerine kapanıp uzaklaşmıştı. İlk gençlik yıllarına doğru (SİO, 10). // Bir an dosyanın üzerine kapanıp [ilk gençlik yıllarına doğru] uzaklaşmıştı.

Kız sonra başkasıyla evlendi. Nuri de daha sonra eskiden beri tanıdığı başka bir kızla (SİO, 10). // Kız sonra başkasıyla [Nuri de daha sonra eskiden beri tanıdığı başka bir kızla] evlendi.

Ama şimdi bir iç hastalıkları uzmanının karısı, beş yaşında bir çocuk anası olduktan sonra Nedim yeniden ortaya çıkmıştı.

Hem bu defa yedi sekiz yıl önceki hayalsever Akademi öğrencisi, hayatın gerçeğinden ürken insan halinden çıkmış bir kişilikle (SİO, 24). // Ama şimdi bir iç hastalıkları uzmanının karısı, beş yaşında bir çocuk anası olduktan sonra Nedim [hem bu defa yedi sekiz yıl önceki hayalsever Akademi öğrencisi, hayatın gerçeğinden ürken insan halinden çıkmış bir kişilikle] yeniden ortaya çıkmıştı.

Yeşil gözleri, biçimli bacakları, sarı saçları vardı. Ve onundu. Kocasının. Bütünüyle (SİO, 34).// Yeşil gözleri, biçimli bacakları, sarı saçları vardı. Ve onundu. [Bütünüyle] kocasının(di).

Hayatı zaten aşklarının hikayesi demekti. Ta çocukluk sevgilisinden, o uzun saçlı ilkokul öğrencisinden fakültedeki sıra arkadaşına, şimdi karısı olduğuna güç inandığı, en gerçek aşkı ona duyduğunu sandığı kadına kadar (SİO, 42).// [Ta çocukluk sevgilisinden, o uzun saçlı ilkokul öğrencisinden fakültedeki sıra arkadaşına, şimdi karısı olduğuna güç inandığı, en gerçek aşkı ona duyduğunu sandığı kadına kadar], hayatı zaten aşklarının hikayesi demekti.

Şimdi Boğaz'ı hatırladı. Vapuruyla, dalgalarıyla, Kız Kulesi'yle (SİO, 45). // Şimdi [vapuruyla, dalgalarıyla, Kız Kulesi'yle] Boğaz'ı hatırladı.

Bir tuhaf olacaktı. Tıpkı seviştikleri günlerdeki gibi (SİO, 55). // [Tıpkı seviştikleri günlerdeki gibi] bir tuhaf olacaktı.

İşi böyle ayarlamışlardı. Her yılki gibi. Bu yaz da geçip gidecekti nasılsa. Ne olduğu anlaşılmadan. Göz açıp kapanana kadar (SİO, 100).// İşi böyle [her yılki gibi]

ayarlamışlardı. Bu yaz da [ne olduğu anlaşılmadan göz açıp kapayana kadar] geçip gidecekti nasılsa.

Ailesinden uzakta geçirdiği o ilk gecenin duygularını yeniden içinde buldu. Olanca sıcaklığıyla (SİO, 109).// Ailesinden uzakta geçirdiği o ilk gecenin duygularını [olanca sıcaklığıyla] yeniden içinde buldu.

Belki de sadece bir gün yaşamıştı. Nedret'e 17 yaşındaki bir İstanbul kızına unutulmaz, kısacık bir serüvenin anısını bırakmak için (SİO, 137-138). // [Nedret'e 17 yaşındaki bir İstanbul kızına unutulmaz, kısacık bir serüvenin anısını bırakmak için] belki de sadece bir gün yaşamıştı.

b. Zarf tümlecinin bazı değişikliklerle eksiltili cümleye dönüştürülmesi: Bu tür cümlelerde, asıl cümlenin içinden çıkarılan zarf tümleci, bazı değişikliklerle, eksiltili cümle olarak kullanılır. Aşağıda vereceğimiz örneklerde, zarf tümleçlerinin, sonlarında bulunan +la/+le düşürüldükten sonra, eksiltili cümle olarak kullanıldıklarını görüyoruz. Diğer bir deyişle, bu eksiltili cümleler, asıl cümlenin içerisinde zarf tümleci olarak kullanılsalardı, sonlarında +la/+le bulunması gerekirdi. Ancak bunlardan bazılarını, zarf tümleci yerine, "... olan" kısmı düşürülmüş bir isim fiil olarak düşünmek de mümkündür. O takdirde bu eksiltili cümle, asıl cümlenin bir ögesi değil, öğelerden birinin sıfatı olurdu. Bunu şu cümlede görmek mümkündür: "Bir yeşil naylon önlüğün içinde, olsa olsa genç bir sarışın bulunabilir. Dudaklarında hafif bir şarkı. Ancak kendisinin duyduğu bir sesle söylediği alaturka bir hava (SİO, 5).// "Bir yeşil naylon önlüğün içinde, olsa olsa [dudaklarında hafif bir şarkı(yla)] [ancak kendisinin duyduğu bir sesle söylediği alaturka bir hava(yla)] genç bir sarışın bulunabilir." veya "Bir yeşil naylon önlüğün içinde, olsa olsa [dudaklarında hafif bir şarkı], [ancak kendisinin duyduğu bir sesle söylediği alaturka bir hava(olan)] genç bir sarışın bulunabilir."

Kim bilir karıncanın hayatı ne güzeldi, ne harikuladeliyle doluydu! Tehlikeler, umutlar, bol bol hayeller (SİO, 13). // Kim bilir karıncanın hayatı ne güzeldi, ne harikuladeliyle [tehlükeler(le), umutlar(la), bol bol hayaller(le)] doluydu.

Kendisi her zamanki gibiydi. Beyaz keten tayyörü, düz pabuçları, taralı saçları (SİO, 67). // Kendisi [beyaz keten tayyörü, düz pabuçları, taralı saçları(yla)] her zamanki gibiydi.

II. Cümle öğelerinden birinin bir kısmının eksiltili cümle olarak kullanılması: Bu tür eksiltili cümleler, bir önceki cümlenin öğelerinden birinin tamamının değil, bir kısmının cümle dışına taşınmasıyla oluşmuş cümlelerdir.

1. İsim cümlelerinde, yüklem isminin sıfatının eksiltili cümle haline getirilmesi: Bu tür eksiltili cümleler, anlamca da mantıki olarak da bir önceki isim cümlesinin yüklemının isim unsurunun sıfatı durumundadır. İsim cümlesinin yüklem isminin sıfatı, cümle dışına taşınmış ve eksiltili cümle olarak kullanılmıştır.

Bir yabancıydı. Tıpkı geçen sabah mutfağın penceresinde bir an gördüğü o üzgün insan gibi (SİO, 27). // [Tıpkı geçen sabah mutfağın penceresinde bir an gördüğü o üzgün insan gibi] bir yabancıydı.

Her günkü kalabalıktı bu. Tatsız, renksiz (SİO, 74).// Her günkü [tatsız, renksiz] kalabalıktı bu.

Çok bildik bir dekordu. Hayatta gereğinden çok daha beylik, sıkıcı (SİO, 125).// Çok bildik [hayatta gereğinden çok daha beylik, sıkıcı] bir dekordu.

Şehrin, hayatın içinde benzeri binlerce bulunan bir adamdı. Çirkince, kötü giyimli, konuşmasını beceremeyen. Üstelik evli, iki çocuk babası (SİO, 138).// Şehrin, hayatın içinde benzeri binlerce bulunan [çirkince, kötü giyimli, konuşmasını beceremeyen], [üstelik evli, iki çocuk babası] bir adamdı.

Aşk insan için bir teselli, bir avunmaydı. Ama boşuna bir avunma. Dipsiz, temelsiz, süreksiz (SİO, 148).// Aşk insan için bir teselli, bir avunmaydı. Ama boşuna [dipsiz, temelsiz, süreksiz] bir avunma.

2. Öznenin sıfatının eksiltili cümle olarak kullanılması: Bu tür cümleler de, bir cümlenin öznesinin sıfatının, kendisinden sonra kullanılmasıyla oluşturulmuş eksiltili cümlelerdir. Sıfat veya sıfatlar eksiltili cümle haline getirilirken bazı eklemeler de yapılabilmektedir.

Basma bir elbise vardı sırtında. Eski bir çiçekli basma. İstanbul'dan alınmış, onun izlerini taşıyan (SİO, 17). // [İstanbul'dan alınmış, onun izlerini taşıyan] [eski bir çiçekli basma] (basma bir) elbise vardı sırtında.

İçinde boyuna onu ürperten titreten bir heyecen vardı. Vaktiyle sınav kapısı önünde beklerken veya bir kızla buluşmaya giderken duyduğuna benzer (SİO, 112).// İçinde boyuna onu ürperten titreten [vaktiyle sınav kapısı önünde beklerken veya bir kızla buluşmaya giderken duyduğuna benzer] bir heyecen vardı.

3. İsim fiilin zarf tümlecinin eksiltili cümle oluşu: Aşağıda vereceğimiz örnekte, bir cümlenin öznesinin sıfatı durumundaki isim fiilin zarf tümlecini, ilgili cümleden sonra, eksiltili cümle olarak kullanılmış.

Aralarında uçuşan bir duygu akımı vardı. Bir elektrik akımı gibi (SİO, 76).// Aralarında [bir elektrik akımı gibi] uçuşan bir duygu akımı vardı.

4. Zarf tümlecinin bir kısmının eksiltili cümle olarak kullanılması: Bu tür eksiltili cümleler, bir cümlenin zarf tümlecinin bir kısmının cümle dışına taşınmasıyla oluşturulurlar; ancak, bazan, mantıki olarak öyle görünmekle birlikte, cümle içerisine taşınmaları durumunda, daha farklı bir tasarrufta bulunma ihtiyacı ortaya çıkabilmektedir. Böyle bir durumu, "Uzaktan kim bilir o da bütün bu ışıklar gibi görünürdü. Solgun, sarı pis bir ışık noktası (SİO, 31)." cümlesinde görebiliyoruz. Buradaki eksiltili cümle, mantıki olarak, bir önceki cümlenin zarf tümlecinin "gibi" edatının düşürülmesiyle oluşturulmuş izlenimini vermektedir. Cümle, "... gibi görünmek" kısmı düşürülmüş bir eksiltili cümledir. Bu haliyle, bir önceki cümlenin zarf tümleci olan "bütün bu ışıklar gibi" ögesinin bir parçası izlenimini vermektedir. Oysa, cümle içerisine, "solgun, sarı pis bir ışık noktası (olarak)" şeklinde taşınması, anlatım açısından daha uygun olmaktadır. Bu da, bazen, eksiltili cümle, bir önceki cümleden çıkarılmak suretiyle kurulurken, bazı tasarruflarda bulunulduğunu, eksiltili cümle haline getirilmiş unsur, ilgili cümle içerisinde kullanılsaydı, cümle yapısında bir takım farklılıklar olacağını göstermektedir.

Nedret kendini hiç suçlu bulmuyordu. En hoş yönü de buydu. Ne kendi kocasına, ne Nuri'nin karısına, çocuklarına karşı... Ne de toplumun geleneklerine, göreneklerine, anlayışına (SİO, 131). // Nedret kendini [ne kendi kocasına, ne Nuri'nin karısına, çocuklarına "ne de toplumun geleneklerine, göreneklerine, anlayışına" karşı] hiç suçlu bulmuyordu.

5. Birleşik fiilin isim kısmının eksiltili cümle olarak kullanılması: Aşağıdaki eksiltili cümle, birinci cümlenin birleşik fiil olan yüklemine isim kısmından oluşmaktadır.

Kocası da Nuri gibi olmalı. Silik, önemsiz, başkentin binlerce memurundan bir tanesi (SİO, 13). // Kocası da Nuri gibi [silik, önemsiz, başkentin binlerce memurundan bir tanesi (gibi)] olmalı.

6. Fiil grubunun zarfının eksiltili cümle olarak kullanılması: Aşağıdaki eksiltili cümle, birinci cümlenin "duymak" fiil ismiyle kurulmuş fiil grubundan oluşmuş nesnesinin zarf tümlecinden oluşturulmuştur.

Her an gelmesi, görülmesi beklenen bir insan için duyulan telaşı, heyecanı artık duymak istemiyordu. Hiç değilse bugün (SİO, 133).// Her an gelmesi, görülmesi beklenen bir insan için duyulan telaşı, heyecanı artık [hiç değilse bugün] duymak istemiyordu.

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

- Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü, Vardar, Berke; N. Güz, E. Öztokat, M. Rifat, O. Senemoğlu, E. Sözer, TDK Yayınları: 471, Ankara 1980
- Hatiboğlu, Vecihe; Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları No: 276, Ankara 1978.
- Korkmaz, Zeynep; Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK Yayınları : 575, Ankara 1992
- Topaloğlu, Ahmet; Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü, Ötüken Yayınevi, Yayın Nu: 207, İstanbul 1989.
- Uç : Uç, Tayyibe; "Düşüm (Elleipsis) Olayı ve Türkçe'deki Kimi Örnekler", Ömer Asım Aksoy Armağanı, TDK Yayınları: 449, Ankara 1978, s. 259-272.
- Üçok : Üçok, Necip; Genel Dilbilim (Lengüistik), Ankara Üniversitesi Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları : 57, Lengüistik Serisi: I, Ankara 1947,

TARANAN ESERLER ve KISALTMALARI

- AHT, YY : Ahmet Hamdi Tanpınar, Yaz Yağmuru, Büyük Kitaplık:4, Edebi Eserler Serisi:1, İstanbul 1972.
- HT I : Haldun Taner, Hikayeler I, Bilgi Yayınevi, Birinci Basım, Ankara 1970.
- MŞE, O : Memduh Şevket Esendal, Otlakçı, Bilgi Yayınevi, Üçüncü Basım, Ankara 1983
- SB, ŞC : Salih Bırsel, Şiir ve Cinayet, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1975.
- SİO : Oktay Akbal, Suçumuz İnsan Olmak, Can Yayınları, Türk Yazarları Dizisi, İstanbul 1987.